

СПб., 1838 / *Собр. II. – Т. 36. – Ч. 2. – № 37282. – С. 189 – 190.* 11. *Положение об учебном минном отряде Черноморского флота: Морской сборник. – 1881. – № 3. – С. 6 – 10.* 12. *Положение о временной минной школе в Черноморском флоте: Морской сборник. – 1887. – № 11. – С. 26 – 40.* 13. *Положение о 2-м Учебном морском экипаже от 26 марта 1856 г. / ПСЗРИ. – СПб., 1857. – Собр. II. – Т. 31. – Ч. 1. – № 30301. – С. 149.* 14. *Положение о машинной школе Черноморского флота: Морской сборник. – 1898. – № 12. – С. 1 – 16.* 15. *Положение о морских юнкерских классах в Николаеве: Морской сборник. – 1872. – № 7. – С. 12 – 24.* 16. *Положение о ремесленной школе в Николаевском порту: Морской сборник. – 1862. – № 8. – С. 43 – 46.* 17. *Положение о специальных школах для нижних чинов Морского ведомства: Морской сборник. – 1875. – № 4. – С. 7 – 11.* 18. *Приказ управляющего Морским министерством от 12 июля 1861 г.: Морской сборник. – 1861. – № 8. – С. 46 – 48.* 19. *Циркуляр Инспекторского департамента Министерства морских сил № 1460 от 3 сентября 1855 г.: Морской сборник. – 1855. – С. CLXXXIV.* 20. *Шершов А.П. К истории военного кораблестроения. – М., 1952. – 368 с.* 21. *Штаты машинной школы Черноморского флота: Морской сборник. – 1904. – № 8. – С. 10 – 13.* 22. *Штаты учебного отряда Черноморского флота: Морской сборник. – 1901. – № 9. – С. 33.*

УДК 747.7

О.М. Бежук

Львівська національна академія ветеринарної медицини ім. С.З. Гжицького

УЧАСТЬ ЖІНОЦТВА В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

© Бежук О.М., 2006

Розглядається участь українського жіноцтва в суспільному житті Східної Галичини та національно-визвольних змаганнях 1914–1919 рр.

The article deals with the participation of ukrainian womenhood in social life of Eastern Galichyna and national-liberative competitions 1914–1919 years.

Постановка та актуальність проблеми. Проблеми національно-визвольних рухів на сьогоднішній день викликають значний громадський та науковий інтерес. За роки державної незалежності з'явилося чимало цікавих робіт на цю тематику, проте роль жіночих організацій та участь жінок України у боротьбі за національні права залишаються поза увагою дослідників. Вливаючись до лав борців, жінки виявляли патріотизм та спроможність мислити державницькими ідеалами, а одночасно сподівалися вирішити проблеми статевої дискримінації, оскільки вважали, що здобуття національно-державних прав автоматично забезпечить їм рівність в усіх сферах функціонування суспільства. Цей феномен особливо яскраво проявився в українському національно-визвольному русі початку минулого століття, коли жіноцтво нарівні із чоловіками виборювало незалежність українських земель та право української нації бути рівною серед рівних в колі європейських народів.

Аналіз попередніх досліджень. Питання участі жіноцтва в національно-визвольній боротьбі українців у сучасній історіографії порушувалось надзвичайно рідко. Найбільш ґрунтовно вирішує це питання професор Марта Богачевська-Хом'як в фундаментальних розвідках “Дума України жіночого роду” та “Білим по білому”. Про Львівський рух жінок та їхні організації другої половини ХІХ – першого десятиліття ХХ століття пише дослідниця О. Маланчук-Рибак. До питання персоніфікації таких вагомих особистостей, як Олена Степанів, Ольга Басараб, Катерина Зарицька, зверталися в своїх наукових роботах М. Дядюк, А. Косс, Л. Онишко, Т. Чопик. Значно раніше участь жіноцтва в національно-визвольній боротьбі розглядалась в працях мемуарного характеру, їх авторками були безпосередні учасниці або свідки зазначених подій К. Малицька, С. Русова, О. Залізник, О. Степанів, Г. Дмитерко.

Проте ця проблема надзвичайно багатоаспектна, тому поза межами наукового аналізу залишається чимало цікавих моментів, а саме: діяльність жіночих організацій напередодні війни, жінки в листопаді 1918 року, їх участь в УГА, подальша доля учасниць бойових змагань.

Метою роботи є довести, що українське жіноцтво було активним учасником національно-визвольних змагань 1914–1918 рр. і цим самим високо піднесло ідею незалежності української держави.

Про Листопадовий чин та українсько-польську війну написано і сказано чимало. Ґрунтовно вивчено ситуацію у світі “напередодні великих подій”, зроблено аналіз політичних та соціальних сил Східної Європи, зважено амбіції воюючих сторін, підбито ґрунтовні висновки поразок і перемог. Та всупереч здавалось би давно і остаточно усталеним поглядам, неблаганний час вносить свої безжальні корективи у найоб’єктивніші оцінки тих подій.

Це стосується насамперед т. зв. “жіночої теми”, яка майже не піднімалась або свідомо ігнорувалась історичними мужами. Підкреслюючи національно-державні чи політико-економічні моменти визвольно-революційних процесів, чоловіки-науковці про жінок майже не згадують, відводячи їм в суспільстві винятково репродуктивну функцію. Однак українська жінка з найдавніших часів була джерелом не тільки фізичного життя, але й живою книжкою, живою історією, вихователькою гідного молодого покоління, що знало і цінувало рідну мову, культуру, релігію, а у вирішальні для нації моменти зі зброєю в руках ставало на захист Вітчизни.

У великому поході за здійснення ідеалів “жити по своїй волі на своїй землі” українське жіноцтво вже наприкінці XIX ст. почало гуртуватися у громадські об’єднання та політичні організації. Починаючи з 1884 року, коли Наталією Кобринською засновано “Товариство Руських Женщин” у Станіславові, жіночі товариства постають у Коломиї, Перемишлі, Тернополі, Долині, Бережанах і Рогатині. Перше жіноче віче відбулося в Стрию 1891 року, на якому було прийнято петицію до парламенту про дозвіл на українську жіночу гімназію та допущення жінок до університетів. У Львові 1893 року засновано “Клюб Русинок”, далі кооператив “Труд” – для фахового вишколу дівчат, товариство “Українська Захоронка” – для дітей дошкільного віку, “Товариство опіки над домашньою прислугою”, “Українська дівоча виділова школа ім. Т. Шевченка”, “Товариство Вакаційних Осель”. Усі ці товариства метою своєї діяльності вважали добродійну, просвітницьку та освітню роботу.

З часом характер жіночих товариств набрав дещо феміністично-політичного забарвлення. У 1909 році у Львові засновано перше центральне товариство “Жіноча Громада” на чолі з Костянтиною Малицькою [1, с. 191]. 14 грудня 1912 року в приміщенні Сокола-Батька “Жіноча Громада”, залучивши Жіночий Клубок та Секцію Студенток, провела довірчі збори, на яких виступили Олена Степанів та Костянтина Малицька з доповідями: „Політичне положення під теперішньою хвилею” та „Завдання жінки на випадок війни”. Збори прийняли рішення про заходи жінок в разі розв’язання війни та звернення “до представників наших політичних партій, щоби в Національній Раді узгляднити участь жіноцтва” [2, с. 488]. Тоді ж “Жіночою Громадою” було прийнято глибоко продуману резолюцію, в якій влучно мотивовано тодішню політичну орієнтацію західноукраїнського суспільства: українці виступатимуть як добровільні союзники Австро-Угорщини у майбутній війні „як довго інтереси Австрії будуть згідні з інтересами українського народу, і з його національною гідністю” [3, с. 11]. З ініціативи жінок, 18 лютого 1913 року створено “Невгасимий фонд України”, ним було зібрано і передано Боевій Управі 9.465 австрійських корон. Кошти були своєчасними і потрібними для формування легіону Українських Січових Стрільців в серпні і вересні 1914 року [4, с. 18]. Про важливе значення українського військового формування писав Володимир Темницький – заступник голови Боевої Управи у 1915 році: „З тою хвилею, коли тисячі галицьких українців зголосилися добровольцями до боротьби на життя і смерть за визволення України – увійшла нова душа в тіло нашого народу. Злетіли з нас кайдани..., про котрі сказав Франко: „але ум мій є раб і душа моя раб” [5, с. 4].

До легіону записувались і дівчата, вчорашні гімназистки, слухачки університетських студій, членкині тайних пластових гуртків. Таким чином, при стрілецькому товаристві “Січові Стрільці II”, яке очолив студент юридичного факультету Львівського університету Роман Дашкевич створюється жіноча чота під командуванням Олени Степанів. “Бабське військо” нараховувало 33

дівчини, серед них: Софія Галечко, Гандзя Дмитерко, Павлина Михайлишин, Марія Бачинська, Ольга Басараб, Стефанія Пашкевич. Згодом Гандзя Дмитерко згадувала, що на дівчат в одностроях приходили дивитись стрільці із інших сотень, як на “дивогляд”: “Ми ж хотіли теж покласти свої сили у цій боротьбі. Горіли тим самим вогнем і мали б сидіти нечинно, тому що нібито ми слабші, чи що “не випадає?” [6, с. 3]. Дівчата разом з юнаками займалися військовими справами, навчались надавати першу медичну допомогу, доглядати за пораненими. Як і усі стрільці, вони склали присягу, після чого кожній було вручено значок із зображенням вензеля з літерами “В” і “С”, що означали “Воля або Смерть”.

Однак до рядів УСС було прийнято лише одиниці жінок-добровольців, хоча згідно з міжнародним правом, вони були такими ж воїнами, як і чоловіки. Служба жінок у війську надалі вважалась чимось незвичним і навіть дивовижним. Переважно дівчата-стрільці перебували в Коші УСС і виконували різні доручення. Олена Степанів, Софія Галечко, Гандзя Дмитерко, Павлина Михайлишин разом із воїнами-чоловіками брали активну участь у боях і вкрили себе безсмертною славою. Про їх подвиги та удостоєння військових нагород з рук генерала Фляйшмана писало багато тогочасних європейських видань: часописи Prager Tagblatt “Дівчата в Січі”, Vossische Zeitung “Дівчата-вояки”, Breslauer General-Anzeiger “Жінка-герой в українському легіоні”, Wiener Bilder – “Софія Галечко – кадет українських стрільців”. Зрозуміло, що участь жінок у стрілецьких рядах не могла вплинути на силу і значення УСС як воєнну одиницю, але слава, яку завоювали українки-воячки змушувала інші народи австро-угорської монархії та вищі офіцерські чини воюючих сторін по-іншому дивитись на УСС як окрему військову формацію, де у воєнних одностроях стояли поряд з чоловіками жінки: “Більше, ніж друковане слово, промовляв до них наявний доказ готовости цілої української нації боротися за найвищі ідеали свого народу” [7, с. 4]. Навіть факт перебування Олени Степанів у російському полоні в Ташкенті і її повернення через Фінляндію, Швецію і Німеччину, перетворився не лише в її великий тріумф, а також у велику пропаганду української ідеї незалежності. Осип Назарук – відомий на той час воєнний журналіст – писав, що солдати і офіцери не тільки відзначали високу кваліфікацію, придатність дівчини на фронті, але ніби осмислювали новий тип жінок, що взяли в руки зброю – “репрезентоване новочасних домагань жіноцтва в сей спосіб” [8, с. 531].

Ті українські жінки, що перебували в еміграції в Австрії, у 1914 році організували свій “Ukrainisches Damenhilfskomitee fur Verwundete Soldaten”. Поле діяльності цього комітету було дуже широким. Його членкині допомагали українським солдатам і січовим стрільцям, пораненим у боях, обслуговували госпіталі в різних округах Відня, створювали невеликі бібліотеки, поширювали періодичні видання. За підтримки австрійського Червоного Хреста велися курси української та німецької мов, своєю працею жінки сприяли росту національної свідомості серед військовополонених [9, с. 40–41].

Падіння Австро-Угорської імперії, воєнне лихоліття та братання на фронтах породили новий тип українця, що став мислити категоріями власної держави: “Ідея єдності всіх українських земель і всього українського народу панувала тоді неподільно в думках і душах українського народу Галичини” [10, с. 97]. 18 жовтня 1918 року Українська Національна Рада, що була політичним представництвом українського народу Австро-Угорщини, проголосила, що ціла українська етнографічна територія Австро-Угорщини, тобто Східна Галичина з Лемківщиною, Північно-Західна Буковина та українська частина північно-східної Угорщини конститууються як українська держава [11, с. 83]. Як продемонстрували листопадові події ця держава невзможі була себе захистити. Олена Шепарович згадувала згодом: “Але ця держава була якась така невловима, паперова, просто фікційна” [12, с. 8].

Серед причин поразок Листопадового чину науковцями називається відсутність “...вмілого стратегічного й організаційного провладу, потрібної військової сили, співпраці краю” [13, с. 128]. Думаю, не новою буде думка про те, що протягом 3-тижневої оборони Львова не була належно оцінена роль жіноцтва і раціонально використана їхня праця. Незважаючи на те, що згідно з 11 пунктом Конституції УНР 1918 року “ніякої різниці в правах і обов’язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає”, в травні 1918 року без пояснень і будь-яких причин Олену Степанів, Гандзю Дмитерко, Софію Галечко було звільнено з військової служби. Степанів пояснювала це

“інтригами”. Незрозуміло навіть і кому потрібні були такі “інтриги” в молодій українській державі, особливо в час, коли кожна людина, а ще й професіонал прирівнювались на вагу золота.

Безумовно, великим прорахунком українського жіноцтва було те, що на час Листопадового зриву та створення ЗУНР вони не об’єднались в жодній з організацій. “Жіноча Громада” була розформована у 1912 році, коли Костянтина Малицька перебувала на засланні. Але, з іншого боку, урядовцями ЗУНР не було видано жодного повідомлення щодо служби жінок у військових частинах, не було прийнято закону Державного Секретаріату військових справ чи розпорядження начальної команди УГА про набір жінок до того чи іншого роду служби.

“Процес координації жіночих сил і потреб з потребами і функціями загалу ...вимагає дбайливої опіки з боку держави”, – писала М. Рудницька [14, с. 23]. Держава, здається, забула про жінок, які не могли бути в ці великі дні тільки пасивним глядачем, “усіма клітинами розуму і серця хотіли бути активними, помагати нашій Армії” [12, с. 8]. Жінки ходили від одного уряду до іншого, та працівники державного апарату “не хотіли повз куховарством признати жінкам ніякого іншого поля праці” [15, с. 13]. Це було тим більше несправедливо і болюче, що польська сторона в боях за Львів показувала приклад раціонального і професійного використання своїх сил. Так, 12 листопада Начальна команда військ польських видала наказ, що вимагав від комендантів відділів і підрозділів “обмежити до мінімуму позафронткову службу. Вживали до неї людей, нездатних до фронткової служби, евентуально жінок” [16, с. 81].

Львівський дослідник Микола Литвин, подаючи статистичні дані про кількісний, віковий та соціальний склад польського війська на період з 1 по 22 листопада, вказує на наявність осіб жіночої статі: – 427! (Аналогічних даних стосовно української сторони немає) [17, с. 60]. Польська організація військова (ПОВ) та Польські кадри військові (ПК) підтримували тісні зв’язки з товариствами “Сокіл”, “Гвезда”, а також з польськими жіночими товариствами: “Ліга польських кобет”, “Коло пань”, залучаючи усіх до спільної праці в боротьбі за “свій Львів”. Польські жінки входили до складу мобілізаційних і політичних відділів Начальної команди, займались лобіюванням пропольських адміністративних органів, агітацією добровольців у польське військо, працювали як кур’ери: “Серед найтяжчих боєвих ситуацій переходили крізь боєві фронти, переводили добровольців на польську сторону і приносили вісти, позашивані спритно в одежі” [18, с. 93]. Крім того, полячки входили до складу добровільних жіночих Легіонів, що були створені в перші дні листопада 1918 р. в результаті організаційних зусиль А. Загурської. Командуванням польських військ проект А. Загурської був підтриманий і реалізований. Невеликі жіночі артилерійські відділи брали участь у боях за Львів. Інші легіонерки підтримували зв’язок з районами Львова, зайнятими українськими і польськими арміями, підносили боєприпаси, несли санітарну службу. „На кожному кроці я стрічала легіоністок, які взяли на себе мундир і кріс не для фантазії чи хворої амбіції, а таки з гарячого патріотизму”, – писала Мілена Рудницька [15, с. 12]. Маючи значну підтримку з боку суспільства, польки були більш активними в екстремальних умовах, їм властива ворожість і нетерпимість до воюючої української сторони, не рідко польські легіонерки, патрулюючи у місті, заарештовували українок [19, с. 36–39].

На відміну від польського українське жіноцтво в перші дні Листопадового чину перебувало в стані розгубленості перед дійсністю: “Ми хапали, що попало..., але де мало бути те наше місце, що нам належить і відповідає ... ми не вияснили, яка праця найбільше відповідає в часі війни”, – писала Олена Степанів [2, с. 501]. Та гарячий патріотизм, що керував українською жінкою і “доходив до пафосу самопожертвування”, приклад польських жінок, гасла громадянської та політичної рівності, які принесла жіноцтву Перша світова війна, змушували їх вставати разом з чоловіками до оборони Львова.

Найбільш численними є факти праці львівських жінок у військових кухнях, які функціонували вже 1-го листопада в Народному Домі, в ратуші, у будинку сейму та Духовної семінарії. Жінки взяли на себе забезпечення українських Січових Стрільців теплим одягом та продуктами харчування: “Мушу піднести ідейну постанову нашого жіноцтва. З усіх сторін Львова, як середмістя, так і з Замарстинова, Підзамча, Клепарова, Левандівки спішили наші громадянки з харчами для нашого вояцтва, часто серед стрілянини і куль”, – писав Михайло Гуцуляк [13, с. 231]. Про харчівню, що діяла на вул. Вірменській, де українські пані і панночки “приготовляли поживу

для всіх”, – згадує Олекса Кузьма [18, с. 124]. Відомим є і той факт, що дружина Андрія Чайковського Наталія організувала на Самбірщині пункт для постачання харчами українських легіонерів у Львові.

Багато жінок у листопаді 1918 року працювало сестрами милосердя. Усі вони, як правило, пройшли курси кваліфікованих медсестр, організовані “Жіночою Громадою” напередодні війни та набули практичних знань в австрійських військових шпиталях. Один з них, організований Українською Самаритянською Поміччю, діяв в будинку Духовної Семінарії на вулиці Коперника у Львові [20, с. 370]. Згодом більшість медсестер перейшла на службу в УГА.

До компетенції жінок в час оборони Львова входили обов’язки зв’язкових і розвідниць. Особливо відзначилися Віся Коцюмбас-Літинська, Марія та Юлія Кривівни, котрі пораненими потрапили у польський полон та сиділи в Бригідках півтора року; Стефанія Пашкевич, яка була розвідницею, кілька разів, ризикуючи життям, переходила фронт з дорученнями та цінною інформацією.

У середині листопада, коли бої з легіоністами у Львові та Перемишлі, а також сутички з румунськими частинами під Снятином і Надвірною показали, що здолати натиск супротивників буде непросто і очевидно нереально, Національна Рада та Уряд ЗУНР звернулись за допомогою до Гетьманату. У складі делегації були командир куреня УСС Степан Шухевич, член ЗУНРу Осип Назарук та Олена Степанів, яка повернулась з російського полону і на правах хорунжого працювала з жіноцтвом в окупованому Львові [21, с. 193].

Слід сказати, що 22 листопада 1918 року у Львові було скликане Жіноче віче, яке повинно було конкретніше намітити завдання жінок в часі війни. Та із зрозумілих причин віче не відбулося. Боротьба за столицю Східної Галичини плавно переросла в українсько-польську війну 1918–1919 рр.

Можна стверджувати, що Листопадовий зрив створив наше жіноцтво, виділивши жінок як окрему соціальну групу зі своїми потребами та завданнями, зокрема чітко викристалізувавши їх роль в часі війни. Ось як його окреслила Мілена Рудницька в праці “Роля жіноцтва у визвольній боротьбі УГА”: “Не фронтова служба зі зброєю в руках, а служба в запіллі у військових тилових установах, щоб звільнити боєздатних чоловіків і таким чином збільшити кількість фронтовиків – ось так визначає українське жіноцтво своє місце в боротьбі за незалежність” [20, с. 368].

Тим не менше жінки продовжували вступати до лав Української Галицької Армії. Так, Олена Степанів в званні четаря (молодший лейтенант) стала членом Боевої Управи УГА і як офіцер штабу Золочівської бригади брала участь у воєнних баталіях до осені 1919 року. Її бойовий шлях завершився на Херсонщині під Староконстантиновим, коли Степанівна захворіла на тиф і мобілізувалась. На жаль, вона не залишила спогадів, про цей період свого життя [22, с. 501]. Її бойова подруга Гандзя Дмитерко-Ратич під командуванням Василя Вишиваного працювала канцеляристкою в загальній канцелярії Інтендатури УГА, писала про жіночу чоту (36 учасниць), що була створена при Залізному Загоні УГА. Ось прізвища жінок, що входили до цього загону і служили в ньому на правах канцеляристок: Ярослава Вітошинська-Дрогомирецька, вістун Залізного Загону, пізніше канцеляристка Команди Етапу УГА – Стефанія Вітошинська-Девоссер, старший стрілець Залізного Загону, – канцеляристка Команди Етапу УГА Марія Городиська, канцеляристка Залізного Загону й Державного Секретаріату в Кам’янець-Подільському, яка померла на сипний тиф, Ольга Висоцька – хорунжа УГА, Сіякова – дружина сотника Сіяка, котрому належала ідея організації Залізного Загону, Марія Мельник, Текля Мотора, Марія Ткачук, сестри Павлусевич – усі канцеляристки Залізного Загону. Крім того, в рядах канцеляристок були Марія і Олена Захарівни, Емілія та Кароліна Лянге, Білинківна, Марія Городиська, Качмарська, Марія Кузь, Наталія Кушнір-Лозинська, Олена Левицька, Літинська, Антонія Фіялковська, сестри Павлусевич, Підсонські, Рудсонські, Савчуківни. Ці прізвища зібрала Ірина Шмигельська-Климкевич – санітарний хорунжий Козацького Загону ім. Гонти. Багато з них загинули безіменними.

Однак традиційно найбільше жінок проходили службу в санітарних частинах, зокрема у фронтових підрозділах. Як стверджує Мілена Рудницька, медсестрами були 54 з 89 жінок, що служили в УГА, “...аж десять з них досягли військового ступеня санітарного хорунжого. Одинадцять померли, заразившись тифом або червінкою” [20, с. 369]. Як правило, це були молоді гімназистки, вчорашні слухачки курсів медицини, що виконували добровільно свою місію в

найтяжчих умовах: без ліків, без перев'язочного матеріалу, без відповідно облаштованих лікарень. В окружній лічниці в Бережанах працювала доктор Теодозія Туна, санітарним четарем групи “Схід”, пізніше 8-ї Самбірської бригади була Зиновія Коперстинська, санітарними хорунжими працювали: в 1-й запасній лічниці – Гапалівна, у відсилковій точці Красне і 1-й польовій лічниці – Марія Гіжовська, в бактеріологічному інституті в Станіславові – Ольга Кривокульська, в запасній лічниці Ходорова–Володимира Лев, в окружній лічниці Станіславова – Наталія Плотнюківна і Селянська, в окружній лічниці Дрогобича – Ярослава Рудницька, в окружній лічниці Чорткова – Ольга Чайковська [21, с. 207]. Відомо, що в колективах медиків працювали медсестрами австріячки, німкені і навіть донька Уляни Кравченко – Нюся Нементовська.

Жіночий Залізний Загін УГА
(Світлина 1919 року)

Під час українсько-польської війни на території Галичини в рамках “Українського горожанського комітету” діяла жіноча секція, яка в основному виконувала функції Червоного Хреста. Під його егідою взимку 1919 р. було здійснено разом із представницями польської Ліги спільну акцію – взаємні відвідування таборів для військовополонених та інтернованих. Українські жінки: О. Косович, Д. Старосольська і З. Олеськів одержали дозвіл на виїзд в Краків, Домбсьє, Баранів, Вадовичі, Перемишль, щоб особисто довідатись про умови перебування українських воїнів у таборах, надати необхідну допомогу ліками, теплими речами, продуктами харчування [23, с. 12]. Про цю акцію писала українська преса: “...члени Горожанського комітету виїхали на захід, а три польки на схід” [24, с. 193].

Активно використовувала жінок та дівчат віком 16–17 років розвідувальна служба УГА, залучала для передачі та збору інформації на фронті та в тилу ворога. У спогадах учасників тих подій, читаємо: „В корпусних розвідчих відділах найдіяльнішим був відділ 1-го корпусу, який мав найзручнішого і найдібнішого розвідчика – дівчину” [25, с. 357]. Про цих дівчат і жінок до сьогодні нічого не відомо, їх імен ніхто не знав, звертались до них на псевдо.

Важливу роль відігравали жінки в культурно-пропагандистській та просвітницькій праці, поглиблювали освіту наших вояків, пропагували ідеї соборництва та високого патріотизму на Великій Україні. Серед них: Галина-Олена Шепарович, Катерина Желізна [25, с. 329]. Як правило, це були дружини учасників національно-визвольного руху, які не лише морально підтримували своїх чоловіків, але й поділяли їх громадянську позицію та політичні переконання, активно допомагали у роботі.

Отже, жінки в часи героїчних воєнних баталій, яких постійно вимагають чоловічі суспільства, завше брали на себе подвійну ношу працівниці тилу та жінки-вояка, а крім того, опанували суспільну сферу, яка в мирний час була для них закрита (діяльність жіноцтва у Центральній Раді, в урядах ЗУНРУ у Відні). Та як тільки закінчувалися воєнні конфлікти, жінок знову відкидали у

сферу приватного життя, що викликало у них почуття несправедливості та образи: “Мене дуже вразило це наставлення до нас. Воно глибоко діткнуло мою амбіцію”, – писала згодом Гандзя Дмитерко, а Олена Степанів підкреслювала: “Якийсь час не могла привикнути до нового життя..., почувала себе неповоротно в жіночому одязі”. Дехто з жінок, повернувшись додому і відчувши свою непотрібність, закінчували життя самогубством, – як, наприклад, Софія Ступницька – медична сестра II-го корпусу УГА чи Софія Галечко – героїня I світової, що потонула в ріці Бистриця. Як стверджувала О. Степанів, вона не хотіла боротись за життя [26, с. 527].

Уроки національно-визвольної боротьби періоду 1914–1919 рр. не пройшли безслідно для українських жінок. Визначивши всі слабкі сторони своєї діяльності, патріотки України вже у 1921 році відновили діяльність Союзу Українок, який активно діяв у міжвоєнний період і заклав підвалини майбутніх політичних організацій жіноцтва, що мали широкі зв'язки з міжнародними товариствами, партіями, союзами.

Висновки. Отже, свідоме українське жіноцтво на початку ХХ століття цілком розуміло невіддільність своєї діяльності на полі суспільно-державних і національних справ від співпраці з чоловіками, а тому проявило себе „гідним сеї історичної хвилини”. Перебуваючи в лавах Січових Стрільців, захищаючи в Листопадові дні український Львів, виборюючи свободу в час українсько-польського конфлікту, жінки в такий спосіб проголосили своє право на національне самовизначення і почали його здійснювати на землі, безсумнівно українській.

1. Вертипорох Л. Про жіночі організації // Альманах “Гомону України” – Торонто, 1962, – С. 270.
2. Степанів О. Напередодні великих подій // Олена Степанів. – Львів: Вид-во НТШ, 2003. – С. 608.
3. Литвин М., Науменко К. Історія Галицького стрілецтва. – Львів: Каменярь, 1990. – С. 199.
4. Лазечко П. Зброю взяли дівчата // Літопис Червоної калини, 1996. – № 10–12. – С. 18–21.
5. Темницький В. Українські Січові Стрільці // Вісник СВУ. – Ч.7–8. – Відень, 1915, – С. 17–18.
6. Дмитерко Г. Перед вимаршем // Наше життя. – СУА, вересень, 1954 р. – С. 3–6.
7. Навроцький О. Українське жіноцтво в боротьбі за волю України // Жіночий світ. – Канада, вересень, 1954. – С. 3–4.
8. Назарук О. Подільська квітка // Степанів О. Спогади. – Львів: Вид-во НТШ, 2003. – С. 608.
9. Переписка з Союзом Визволення України, Легіоном Січових Стрільців, Українським жіночим комітетом допомоги раненим у Відні (1916–1917); ЦДІАЛ, Ф.391 (Загальноукраїнська Культурна Рада, м Відень). Оп.1, С.103.
10. Левицький К. Великий зрив. – Львів: Вид-во “Червона Калина”, 1931. – С. 150
11. Баран С. Західноукраїнська народна республіка // Український історик. – 1998. – С. 1–4 (136–139). Рік XXXV. – С. 367.
12. Шепарович О. Листопадові спогади // Жінка. – Львів, 1 листопада, 1936 р. – С. 3–5.
13. Гуцуляк М. Перший Листопад 1918 р. – Київ: Либідь, 1993. – С.403.
14. Рудницька М. Жінка і нація // Жінка. – Львів, 1 січня, 1935. – С. 3–6.
15. Рудницька М. Львівське жіноцтво під час Листопадового перевороту // Жінка. – Львів, 1 листопада, 1935. – С. 12–14.
16. Макарчук С. Українська республіка галичан. – Львів: Вид-во “Світ”, 1997. – С. 190.
17. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – Львів: Інститут українознавства НАН України, Інститут Центрально-Східної Європи, 1998. – С. 436.
18. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. – Львів: НВФ “Українські технології”, 2003. – С. 443.
19. Біографії, спогади про визначних політичних і суспільних діячів польської національності з прізвищами на букву „Т” // ЦДІАЛ, Ф.841 (Матеріали до історії фондоутворювача), Оп.1. – С. 128.
20. Рудницька М. Роля жіноцтва у визвольній боротьбі УГА: Статті, листи, документи / Упор. М. Дядюк. – Львів, 1990. – С. 844.
21. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях ХІХ–ХХ ст. – Львів, 2001. – С. 420.
22. Четар УГА. Олена Степанів. – Львів: Вид-во НТШ, 2003. – С. 608.
23. Звіти, повідомлення, листи, запрошення та ін. документи про діяльність жіночої секції Українського Горожанського Комітету (1919–1921), ЦДІАЛ, Ф.462 (Український Горожанський Комітет, Львів), Оп.1. – С. 215.
24. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України 1884–1939. – К., 1995. – С. 422.
25. Вислоцький І. Розвідча служба // Дмитро Микитюк. Українська Галицька Армія. – Вінніпег, 1958. – С. 673.
26. Вільде І. Олена Степанів колись і тепер // Олена Степанів. – Львів: Вид-во НТШ, 2003. – С. 608.